

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА
КАТЕДРА „ДИДАКТИКА“**

Биляна Илиева Гъркова

**ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ВЪЗНИКВАНЕ И ПРОЦЕСУАЛНО-
СЪДЪРЖАТЕЛНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДОМАШНОТО
ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

**за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
професионално направление: 1.2. Педагогика (Теория на възпитанието и
дидактика - Дидактика)**

Научен ръководител: проф. д-р Бончо Вълков Господинов

София, 2018 г.

Съдържание:

Увод	4
<i>Първа глава: Съвременното домашно образование – предпоставки, причини за избор, параметри на създаваната учебна среда</i>	7
1. Дефиниране на понятията	7
2. Изследвания на практиката на домашното образование	9
3. Основания за избор на домашно образование	9
4. Предимства и ограничения на домашното обучение	10
5. Регламентиране на домашното образование	11
6. Академично представяне на българските ученици, социо-емоционален климат и възможности за реализиране на религиозно обучение и възпитание в българското училище	11
<i>Втора глава: Аспекти на концептуализирането и моделирането на обучението в домашна среда</i>	12
1. Парадигми на образованието в домашна среда	12
2. Типове домашно обучение	12
3. Стил на преподаване в контекста на обучението в домашна среда	13
<i>Трета глава: Практиката на домашното обучение у нас: резултати от емпиричното изследване</i>	13
1. Програма на емпиричното изследване	14
2. Представяне и анализ на резултатите от проведеното проучване	18
2.1. Представяне и анализ на резултатите от предварително анкетно проучване	18
2.2. Предпоставки и причини за избор на обучение в домашна среда (резултати от проучване чрез контент-анализ)	20

<i>2.3. Подбор на учебното съдържание и реализиране на дейностите при обучението в домашна среда (резултати от проучване чрез анкета мненията на домашно обучаващи родители у нас)</i>	<i>21</i>
<i>2.3.1. Типове домашно обучение при практиката му у нас</i>	<i>21</i>
<i>2.3.2. Стил на преподаване при обучението в домашна среда</i>	<i>23</i>
<i>2.4. Специфични измерения на обучението в домашна среда у нас (качествен анализ на резултатите)</i>	<i>26</i>
<i>2.5. Актуална реализация и възможности за развитие на практиката на домашното обучение у нас (анализ на резултатите от проучване мнението на експерти чрез рейтинг-скала)</i>	<i>26</i>
<i>Изводи и заключения</i>	<i>29</i>
<i>Основни приноси в дисертационния труд</i>	<i>31</i>
<i>Публикации по темата на дисертационния труд</i>	<i>32</i>

Увод

Домашното образование (наричано още домашно обучение, училище вкъщи, базирано у дома обучение или *homeshcooling*) е образованието на децата вкъщи, най-често от родителите (в някои случаи и от наставници), за разлика или при сравнение с обучението в други формални институции – обществени, държавни или частни училища. Макар в нееднаква степен разпространена и по различни начини регламентирана, възможността родителите да създават учебна среда за децата си у дома се представя и възприема като алтернатива на учебната среда, съществуваща в държавните или частните училища. В повечето случаи в публикациите по проблема се отбелязва, че практиката на домашното обучение (като съзнателен и аргументиран избор на родителите) е факт най-вече в т.нар. развити страни, но в последните години непрекъснато нарастват официално представяните и достъпни данни за разпространението му в почти всички части на света.

Като че ли няма изследване, в което за домашното образование да не се „говори” или то да не се представя като образователна алтернатива за децата на тези, които не приемат или не одобряват общественото (реализирано в държавни или частни институции) образование, както и училището като цяло. Т.е., домашното образование се концептуализира не само като друга възможност, но и като по необходимост взето решение за обучение, възпитание и образование на детето/децата в обстановка или ситуация, същностно противоположна и неповтаряща вариантите на осъществяване на конвенционалното образование.

Допускайки основателността на определянето на домашното образование като алтернатива на институционалното, би трябвало да обърнем внимание не само на „другостта”, на различния начин на случване, но и на израза, с може би ключово значение от тълкуването за алтернатива: „по необходимост”. Факт е, че практиката на домашното образование е по своему рефлексия на състоянието на институционалното образование. И за да говорим за необходимостта от търсенето на друг начин за реализиране, то би трябвало да се съгласим с основателността на твърдението, че начините за конституиране, контролиране и интерпретиране на системата за обществено образование предпоставят и пораждат появата на своеобразните й „отрицания”. Казано по друг начин – системата на конвенционалното образование продуцира факти, които в един момент, имплицитно или

експлицитно, могат да стимулират или да доведат до решенията за създаване на „образователна среда” у дома.

Естествено такава теза не е единственият възможен поглед или интерпретация на проблема. Ако алтернативността означава категорично отрицание или диаметрално противоположна възможност, то трудно би могла практиката на домашното обучение да се разглежда като изцяло лишена от каквито и да било, приемани за присъщи на институционално базираното обучение, характеристики. Реализирането на решението децата да се обучават у дома по-скоро заявява активно търсене в ситуация на неодобрение и неудовлетвореност, а не безкритично неприемане и пасивно отрицание. Т.е., може би е по-уместно домашното обучение да се мисли за конституирано не като контрапункт на училищната институция, а като „училище“, претендиращо да притежава (или на което по дефиниция е много по-присъща) максимално проявена рефлексивност спрямо потребностите, възможностите и перспективите на децата.

С такъв поглед към проблема и съобразно специфичните му прояви в български контекст се развива и настоящето изследване: анализиране основателността на аргументите за представяне на домашното образование като отрицание и противопоставяне на образованието на децата в държавни (респ. частни) училища или за разглеждането ѝ като своеобразен опит за преодоляване на противоречията и за разрешаване на проблемите, съществуващи в системата на институционалното обучение и възпитание.

Идеята за домашно образование не само придобива все повече популярност, но самото то се определя и като най-динамичното образователно движение при съвременните условия в много страни по света. Подкрепата на идеята и наличието на специфични начини на приемане и варианти на реализация в български контекст са основанията при аргументиране *актуалността* на проблема в настоящото изследване.

Значимостта на изследването произтича от убеждението, че наличието на независими и конкуриращи се форми на образование може да подпомогне развитието на целия образователен процес, както и да окаже позитивно въздействие при решаване на възникващите проблеми при обучението и възпитанието в държавни или частни училища.

В съответствие с това *приложимостта* се идентифицира с осигуряването на възможности за повече избор, свобода и себеизява при задаване параметрите на образователно съдържание и при очертаване на пътищата за постигане на образоваността.

Обект на настоящото изследване е домашното образование в България.

Предмет на изследването: Изборът на домашно образование у нас и типични за практиката процесуално-съдържателни особености.

Целта на настоящото проучване е да се идентифицират конкретните за училищното образование обстоятелства и свързаните с тях индивидуално-личностни очаквания в ролята им на основания за избора на домашно образование у нас, както и да се опишат специфичните начини на конструиране, организиране и реализиране на обучението в домашна среда.

Конкретните *задачи* за постигане целта на изследването са:

1. Да се изведат предпоставките за поява и да се идентифицират основанията за избор на домашно образование у нас.
2. Да се анализират доминиращите стратегии при подбор на учебното съдържание и реализация на дейностите, подходите на взаимодействие с децата и стилът на преподаване при обучението в домашна среда у нас.
3. Да се очертаят перспективите към актуалната реализация и пред по-нататъшното развитие на домашното образование у нас.

От гледна точка на своята цел изследването има експлораторен характер и при проучвания с такъв дизайн, за които е типична особеността, че не се опират на една единствена теоретична рамка поради сложността и динамиката на проучваните феномените, обичайно не се формулират предварителни хипотези, а се поставят водещи изследователски въпроси.

С оглед на това, при настоящото проучване се формулират следните *изследователски въпроси*:

1. Кои са основанията за избор на домашно образование и доколко вземането на решение за обучение на децата в домашна среда е повлияно от конкретни за училищната среда обстоятелства и от специфични индивидуално-личностни възгледи и очаквания?

2. Съществуват ли различия при подходите на проектиране, организиране и реализация на обучението в домашна среда предвид социално-демографските характеристики на домашно обучаващите семейства?

3. Кои особености на домашното образование, при сравнение с институционално базираното, в по-голяма степен дават възможност за създаване на учебна среда съобразно специфичните за обучавания когнитивно развитие и психо-емоционално състояние?

Експлораторният характер на изследването предопределя и избора на смесен тип стратегия – количествено-качествена. В настоящото проучване се постига триангулация при събиране на данни чрез различни методи – анкета, контент-анализ, рейтинг-скала, интервю, наблюдение, изучаване на документи. Основни аргументи за направения избор са нееднородността на изследваното явление и необходимостта за представянето му от различни перспективи предвид липсата на интерпретации в научен контекст у нас.

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, изводи и заключение, използвана литература и приложения.

В рамките на първите две глави от дисертационния труд са представени характеристиките на съвременното домашно образование, основните насоки на анализ в теоретичен и в емпиричен план, аспектите на концептуализиране и моделиране на обучението в домашна среда.

Първа глава: „Съвременното домашно образование – предпоставки, причини за избор, параметри на създаваната учебна среда“

1. Дефиниране на понятията

В публикациите във връзка с изследвания проблем много рядко се забелязват опити за уточняване на основните термини. В този случай, в много голяма степен се наблюдава доближаване до описаната в специализираната литература ситуация, при която като научен инструментариум се използват употребявани в ежедневно общуване думи.

В съответствие с тази констатация в дисертационния труд са разгледани възникващите затруднения при разграничаване смисловата натовареност на отделни понятия (при употребата им най-вече в англо-езичната литература) и във връзка с еднозначните им преводи на български език. Представени са и забелязани в различни по характер публикации описания или дефиниции на изследваното явление, както и на свързани с него дейности и процеси. В резултат на анализ родово-видовите връзки при основните понятия се допуска, че белегът за разграничаване на „домашно образование“, „домашно обучение“ и „домашно възпитание“ от понятия със същия порядък на обобщеност е „институцията“. Т.е., в този случай семейството се разглежда като институция, която е отговорна, в която и чрез която се реализира взаимодействието на детето или на подрастващия с различни социални фактори с оглед цялостното му развитие и пълноценна социална интеграция.

По отношение същността и специфичните отличителни белези на изследваното явление в рамките на настоящото проучване се споделя становището, че ***домашното образование*** е *образование на деца в училищна възраст не в училище, а у дома, при което родителите поемат отговорността за подбора, управлението, осъществяването и контрола на програмите за обучение на детето/децата.*

2. Изследвания на практиката на домашното образование

В рамките на този параграф е направен обзореан анализ на различни по характер публикации, свързани с домашното образование. Обобщава се, че повечето от изследванията са описателни, сравнителни (при използване на исторически или статистически данни) или метаанализи (на публикувани проучвания или оповестени резултати). Отбелязано е също така, че характерът на домашното образование не позволява преки и представителни сравнения на обучението в домашна и в институционална среда, реализирането на лонгитюдни проучвания или използването на експериментални методи. Макар естеството му да допуска осъществяването на качествени изследвания, получените при тях резултати дават възможност за описания само в специфичен контекст.

В хода на изложението са представени тематичните направления при изследванията, свързани с практиката на домашното обучение и налагащите се заключения при всяко едно от тях. В най-общ план те се отнасят до *появата на съвременното домашно образование, до легитимността или начина му на регулиране, демографски характеристики на домашно обучаващите семейства, преимущества и ограничения, социализация и академични постижения на домашно обучаваните деца, последици при преход от обучение у дома към обучение във формални образователни институции, взаимодействието между домашно обучаващите семейства и представителите на различни образователни институции и организации.*

3. Основания за избор на домашно образование

В началото на параграфа са разгледани някои авторитетни теории и идеи, интерпретиращи възможностите на образованието за осигуряване на социален и индивидуален просперитет и неизменно съществуващите ограничения и бариери за постигане на това. Аргументира се идеята, че на образованието в институционална среда априори са присъщи противоречия, стремежът към чието преодоляване поражда различни (най-често обозначавани като алтернативни) практики и теории в по-ранен спрямо появата на съвременното домашно образование или в паралелен на нея момент.

Във втората част от параграфа са представени разграничаваните (и консенсусно приемани) ***направления*** в появата на съвременното домашно образование: ***идеологическо***

и *педагогическо*. Открити са основните идеи и отстоявани тези при всяко едно от тях. За представителите на т.нар. *идеологическо направление* идеята за обучение на децата у дома се основава на необходимостта от религиозно обучение и на значимостта определени ценности и норми на поведение да се изграждат чрез взаимодействието в семейна среда. Сред представителите на *педагогическото направление* изключително ценени са ориентацията към детския интерес, използването на възможностите на любопитството и креативността на децата, свободата при изготвянето на учебните програми и оползотворяването на ресурсите на общността или ситуацията.

Обобщава се, че доколкото разграничението на направленията е възможно, то то е все пак в рамките на относителността, а обединителният белег е споделяното от представителите и на двете течения убеждение, че истинско по природа или автентично обучение може да бъде постигнато и се постига само чрез създаването на учебна среда у дома.

Като допълнение към предшестващия анализ се дискутират изтъкваните като значими и оказващи в най-голяма степен влияние при избор на домашно образование *причини*: *неудовлетвореност от академичното обучение и постиженията в различни видове училища, неодобрение на особеностите и възможностите на училищната среда, желание за осъществяване на религиозно или морално обучение на децата.*

4. Предимства и ограничения на домашното обучение

При споделяне на тезата, че на обучението в домашна среда, както на всеки друг тип човешка дейност или начинание, са присъщи както предимства, така и ограничения, последните са изведени и представени в по-конкретен план. Като значими *предимства* на домашното обучение се посочват възможностите за индивидуализиране на обучението и за създаване на собствен учебен план, гъвкавостта в различните ѝ проявления. *Ограниченията* са описани като функция на необходимостта от отделянето на много време и енергия от страна на обучаващите родители, липсата или недостатъчната им специализирана подготовка и квалификация в определени предметни области, ограничените възможности за валидиране или признаване постиженията на домашно обучаваните ученици.

Преимущества и ограничения на домашното образование са разгледани и от перспективата на представяне на домашните ученици в академичен, социален и индивидуално-личностен план. Приведените данни от проучвания или анализи подкрепят тезата, че домашно обучаваните деца се представят в академичен план също толкова добре (а в повечето случаи и на по-високо ниво), колкото и обучаваните в различни училища техни връстници, социално компетентни са и се адаптират успешно на един по-късен етап към академична или работна среда.

5. Регламентиране на домашното образование

В този параграф са описани съществуващите режими на регламентиране на обучението в домашна среда и страни, които приемат съответния тип регулация. Обособените категории са пет: разрешено без регулация, разрешено с ниска степен на регулация, разрешено с умерена степен на регулация, разрешено с висока степен на регулация и неразрешено домашно образование.

България е сред страните, в които домашното образование не е разрешено и в последващ текст е представено постановвяването на това.

6. Академично представяне на българските ученици, социо-емоционален климат и възможности за реализиране на религиозно обучение и възпитание в българското училище

В този параграф е направен опит за съпоставителен анализ на резултати от различни оценявания постиженията на българските ученици (национално външно оценяване след 4-ти и след 7-ми клас и държавни зрелостни изпити) и представянето им в рамките на международни изследвания и програми за оценяване на обучението (TIMSS, PISA, TALIS). Съпоставителният анализ е основание не толкова за констатации, колкото за формулиране на въпроси: А именно: доколко при училищното обучение доминиращи са практиките, свързани с директен трансфер на информация; доколко се оползотворяват възможностите за изграждане на умения у учащите се за пренос на знания и конструиране на собствено познание; доколко се стимулира развитието на самостоятелност и отговорност за собственото учене у тях; доколко обосновани са стратегиите в търсенето на приемливи при обучението постижения. Въпроси, чиито отговори в някои случаи биха

били категоричен израз на неодобрение или пък на критична реакция спрямо разкриваните перспективи за развитие при обучение в училищна среда.

Втора глава: Аспекти на концептуализирането и моделирането на обучението в домашна среда

В рамките на тази глава възможностите за концептуализиране и моделиране на обучението в домашна среда са потърсени и са представени в няколко аспекта: споделяни и подкрепяни от домашно обучаващите родители виждания за същността и мисията на образованието, подходи при конструиране и реализиране на обучението в домашна среда в съдържателен и процесуален план, модели на поведение на родителите в ролята им на преподаващи при осъществяване на обучението у дома.

1. Парадигми на образованието в домашна среда

В настоящия параграф вниманието се насочва към резултати от свързани с домашното образование изследвания, които са основание за формулиране на твърдението, че философските рамки, на базата на които родителите развиват компонентите на своята практика, са своеобразно проявление на непротиворечиво приеманите парадигми на образованието, мислено в институционално базирания му вариант: есенсиализъм, прогресивизъм, перениализъм и екзистенциализъм. Отбелязани са присъщите за всяка една от образователните философии идеи и посоките, чрез които те намират специфичните си изразения при обосноваване и при конструиране на конкретен тип практика при обучение в домашна среда.

2. Типове домашно обучение

Отделните парадигми и визии за образованието, които родителите споделят и адаптират, използвайки множество ресурси и реализирайки различни по характер дейности, неизменно води до появата на значителен брой варианти, чрез които практиката се осъществява. Доколкото при изследванията с фокус върху начините за реализиране на обучението в домашна среда е възможно игнориране на специфичните проявления и извеждане на поредица от типични и условно повтарящи се белези, то резултатите дават основание за описанието и представянето на краен (с уговорки) брой типове практики.

На база направената констатация във втория параграф са приведени примери на забелязани, в различни по характер публикации, описания на типове домашно обучение, като са изведени и признаци, в съответствие с които би могла да се осъществи тяхната систематизация.

Приема се и споделяното в множество изследвания твърдение, че най-често срещани и сравнително непротиворечиво разграничими са четири типа домашно обучение: традиционен, класически, еkleктичен и ънскуулинг (не-училищен тип).

3. Стил на преподаване в контекста на обучението в домашна среда

В този параграф се отбелязва, че изследваните от различни научни перспективи стилове на ръководство, на преподаване, на възпитание, на родителско поведение и т.н., обикновено се класифицират съобразно определен брой измерения, всяко от които най-често е представяно чрез дихотомна двойка. Така, в повечето случаи, се очертава поле, детерминирано от негативните изразения по избрания брой измерения. Поле, в което се позиционира тип стил, асоцииран с неблагоприятни и неблагоприятни за партньорите в съответната комуникативна ситуация последици. Що се касае до представяните във връзка със стила на преподаване на домашно обучаващите родители факти, може да се твърди, че почти липсват констатации за негативни изразения или прогнозиращи нежелателни последици проявления при описание на типичното и повтарящото се при специфичната им линия на поведение.

В съответствие с тези уточнения и на база резултати от теоретични анализи и емпирични проучвания на практиката на домашното обучение са открити четири основни стила на преподаване: формален/авторитетен, демонстриращ, подкрепящ и делегиращ.

Трета глава е фокусирана върху върху анализа и интерпретирането на резултатите от емпиричното изследване. Нееднородността на изследваното явление и необходимостта за представянето му от различни перспективи, предвид липсата на проучвания в научен контекст у нас, са основанията за избор на смесен тип изследователска стратегия. Търсено

е постигането на триангулация при събиране на данни чрез различни методи – анкета, контент-анализ, рейтинг-скала, интервю, наблюдение, изучаване на документи.

1. Програма на емпиричното изследване

Логиката на емпиричното изследване обхваща следните *процедурни стъпки* при неговото планиране и осъществяване (табл. 1).

Етап	Дейности	Цел	Метод/и	Резултат/ продукт	Обхват на изследването
Подготвителен етап	Уточняване основните тематични полета във връзка с изследвания проблем и техните типични проявления	Дефиниране на съдържателните характеристики и краен брой техни възможни проявления	Анализ, синтез	Формулиране на въпроси за анкетно проучване	
	Проучване мнението на домашно обучаващи родители у нас	Проследяване готовността на домашно обучаващи родители за сътрудничество при проучвания, свързани с практиката на домашното образование у нас	Анкетно проучване в писмен вариант	Описание в най-общ план на основанията за избор и реализацията на учебна среда у дома. Избор на изследователски техники (или методи) за осъществяване на същинската част от проучването.	Реализирано в периода ноември – декември 2012 г.; Използват се възможностите за разпространение на анкетната карта чрез сайта на Асоциацията за домашно образование у нас; Времето за отзоваване е ограничено до 2 седмици; Участие са взели 13 домашно обучаващи

					родители.
Същински етап	Изготвяне на авторски инструментариум (матрица за анализ на съдържанието) като резултат от уточняване на основните причини и ограничен брой техни проявления при избор на домашно образование (в ролята им на категории и подкатегории на анализа).	Установяване значимостта на основанията за избор и вземането на решение за обучение на децата в домашна среда	Съдържателен контент-анализ	Открояване значимите обстоятелства при избора на домашно образование и извеждането им като възможен вариант на променливи (независими) при изясняване процесуално-съдържателните характеристики на обучението в домашна среда.	Реализирано април-май 2014 г.; Обхватът на извадката е ограничен до статиите, публикувани на сайта на Асоциацията за домашно образование в категорията „Домашно образование“; Проследено е съдържанието на 45 статии, като 26 от тях са авторски (автори са домашно обучаващи родители или лица, съпричастни към практиката у нас), а останалите са преводи на публикувани в чуждестранни издания материали.
	Разработване на авторски инструментариум и изследователски процедури въз основа конкретизиране-	Анализиране на вижданията за образованието, измеренията на образоваността и предпочитаните начини за постигането им	Анкетно проучване в писмен вариант	Извеждане моделите за конструиране на обучението в домашна среда и съотносителните с тях линии на родителско	Осъществено в периода септември 2014г. - май 2015г.; В допитването са взели участие 36 родители (27 жени и 9 мъже); От тях 32-ма са с

<p>то на типичните и подлежащи в най-голяма степен на идентифициране в практически план модели на обучение в домашна среда, както и на съотносимите с тях линии на родителско поведение.</p>	<p>при обучение на децата в домашна среда.</p>		<p>поведение, които са тенденция при или в най-голяма степен повлияват практиката у нас.</p>	<p>висше образование; 11 живеят в столицата, 7 – в голям град, 11 – в малък и 7 – в село; Към момента на изследването обучаваните от тях у дома деца са 70.</p>
		<p>Нестандартизирано интервю</p>	<p>Идентифициране на илюстриращи общите тенденции случаи и на такива, представящи фактите в дълбочина.</p>	<p>Реализирано по време на две от годишно провеждащите се конференции от Асоциацията за домашно образование у нас (Балчик, септември 2014г. и София, май 2015г.); Интервюирани са 15 лица, обучаващи към момента на проучването децата си у дома.</p>
		<p>Пряко неструктурирано наблюдение</p>	<p>Извеждане на значими от гледна точка на родителите проблеми при реализиране на практиката на домашно обучение у нас.</p>	<p>Осъществено по време на груповите дискусии в рамките на две от годишно провежданите конференции от Асоциацията за домашно образование у нас (Балчик, септември 2014г. и София, май 2015г.).</p>

	Изготвяне на авторски инструментариум за оценка преимуществата и ограниченията при обучение на децата у дома на базата на предварителен обзор и анализ на публикации по темата, както и на базата на анализ на свързани с практиката на домашното обучение у нас факти.	Уточняване параметрите за анализ на възможностите при обучение в домашна среда.	Рейтинг-скала	Открояване позициите на специалисти в сферата на образованието във връзка с благоприятствашите или ограничаващите реализацията на обучението в домашна среда обстоятелства.	Осъществено по електронен път в периода юли-август 2015г.; Участие са взели 30 лица, специалисти в сферата на образованието (привлечени в ролята им на експерти); От тях: 23 жени и 6 мъже; 13 са на възраст до 45 години; 18 са хабилитирани лица и 24 са с научна степен („доктор“ или „доктор на педагогическите науки“.
Заключителен етап	Количествен и качествен анализ на данните	Извеждане на тенденции във възприятията и нагласите във връзка с изследваното явление и установяване от статистическа гледна точка на значимостта на получените резултати.	Честотен анализ, едномерен и многомерен анализ, корелационен анализ.	Формулиране на изводи и препоръки	

		Достигане на по-голяма дълбочина и осмисленост на изследваното явление	Тематичен анализ		
--	--	--	------------------	--	--

Табл. 1: Етапи и обхват на емпиричното изследване

2. Представяне и анализ на резултатите от проведеното проучване

В рамките на настоящия параграф в последователност са представени получените при прилагане на отделните изследователски методи емпирични данни, очертани са тенденции, проверени са зависимости и са направени съответни на природата на резултатите обобщения.

2.1. Представяне и анализ на резултатите от предварително анкетно проучване

Реализирането на предварително проучване позволява да се проследи доколко очертаните в рамките на проблема тематични полета допускат дискусия, в какъв план би могла да се предизвика рефлексия на изследвания феномен, от каква перспектива е удачно да се анализират специфичните му проявления. В съответствие с това са потърсени мненията на домашно обучаващи родители по широк спектър от въпроси като: с какво практиката на домашното обучение провокира родителите и кои са основанията, поради които те вземат решението да подготвят детето/ децата си у дома; на какво се позовават при изграждане на визията си за домашното обучение изобщо и как обосновават собствените избори във връзка с осъществяването му в процесуален и съдържателен план; какъв е конкретният израз на появяващите се трудности и как се възприемат те?

Предвид обхвата на предварителното проучване и търсените в неговите рамки факти, както и при съблюдаване на изискванията към коректно прилагане на различни математико-статистически процедури, при представяне на резултатите вниманието е насочено не толкова към получените при честотния анализ данни, колкото към спецификата на мненията на отделни участници.

Получените в рамките на предварителното проучване резултати позволяват формулирането на следните първоначални предположения във връзка с отделни аспекти на изследвания проблем:

Родителите, предварително взели решение за обучение на децата у дома, са в по-малка степен повлияни в идеите си от спецификата на вижданията и реализирането на практиката в общостта у нас. Ориентиращите се към домашно обучение, след като децата са посещавали за известен период от време училище, по-скоро се доверяват и се позовават на подкрепа от общността.

В еднаква степен позитивно, от предварително взелите решение, се оценяват съществуващите при обучение у дома възможности за развитие и подкрепа на децата в познавателен и емоционален план. За направилите избор на един по-късен етап най-значими при обучението са перспективите за развитие на децата в социо-емоционален план.

Неодобрението на постиганото от децата в когнитивен и некогнитивен план в най-голяма степен предопределя критичните оценки към обучението в институционална среда. Като за взелите решение на по-късен етап родители съществено значение имат впечатленията от пребиваването на децата в училище, докато за направилите предварително избор родители рефлексията на собствен опит и преживявания излиза на по-преден план.

Заявената от родителите ангажираност с всички аспекти от подготовката и реализацията на обучението у дома несъмнено може да се разглежда като израз на автентичността на обучението в домашна среда. Но от друга страна, тя може да провокира и поредица от въпроси за степента, в която по този начин биха били постижими задълбоченост и системност при усвояването от децата знания или умения.

Доминиращият стремеж към конструиране на собствени учебни планове и програми отново би могъл да се интерпретира и като предпоставка за оползотворяване на изтъкваното като преимущество на обучението в домашна среда, и като носещо риск от гледна точка непротиворечивост и достоверност на „предоставяното“ в съдържателен план.

Желанието за осигуряване на подкрепяща за детето учебна среда в еднаква степен намира израз както в предоставянето на свобода в търсенията и реализираните дейности, така и в поставянето на изисквания във връзка с резултати и вложени ресурси в тях.

Обучението на децата у дома неизбежно подтиква родителите към осмисляне и ги прави по-чувствителни към особеностите и спецификата на изява на всяко дете.

2.2. Предпоставки и причини за избор на обучение в домашна среда (резултати от проучване чрез контент-анализ)

Изборът на контент-аналитичната техника при описание причините за вземане на решение за обучение на децата в домашна среда се основава на възможността виждания, оценки и нагласи към представляващ интерес феномен да се търсят не пряко, а в неизменното им отразяване в свързани с този феномен документи (или артефакти). Подбраните за анализ материали са различни в жанрово отношение, като техни автори са домашно обучаващи родители или съпричастни към практиката лица.

Данните от изследването показват, че в свързаните с практиката съобщения (или послания) най-съществен израз имат педагогическите по характер причини. При причините с идеологически характер вътрешната мотивация (желание за осъществено от родителите обучение и възпитание на децата съобразно ценностите и нормите на съответната религия) е по-ясно изразена от неприемането на арелигиозното или антирелигиозното образование в обществени или частни училища (като фактори на средата) и то в рамките на почти два пъти повече процентни пункта. В сферата на педагогическите по характер причини, условията на средата са в по-голяма степен мотивиращи, отколкото индивидуално-личностните основания. Състоянието на учебната среда в училищата и все по-често срещаните неубедителни и неразкриващи перспектива за развитие на учениците академични постижения се заявяват като по-значима предпоставка при вземането на решение за преминаване към домашна форма на обучение, съпоставено с желанието за създаване на условия за работа, чийто резултат е по-високо равнище на развитие у децата на когнитивни умения и некогнитивни характеристики. При дефинираните като социално-психологически по характер причини, факторите на средата (наличие на несигурност в училищата за развитие в морален, физически или духовен

план) са в незначителна степен по-изразени като мотивиращи в сравнение с желанието за създаване на безопасна за децата среда.

Доколкото има основания в допускането, че практиката на домашното обучение е своеобразен израз на проектирано в бъдещето удовлетворяване на потребност и желание за самореализация, то резултатите от анализа показват, че стремежът към съзидателност много повече се проявява като нужда за развитие на когнитивни умения и изграждане на социална компетентност, отколкото като необходимост за самоидентифициране чрез наложени светогледни или религиозни модели.

Данните при проучване мненията на домашно обучаващи родители (в рамките на представеното в средващия параграф анкетно изследване) потвърждават формулираните заключения във връзка със значимостта на дискутираните предпоставки и определящите условия при вземане на решение за създаване на „училище у дома“.

2.3. Подбор на учебното съдържание и реализиране на дейностите (резултати от проучване чрез анкета мненията на домашно обучаващи родители у нас)

2.3.1. Типове домашно обучение при практиката му у нас

При приетата теза, че доминиращи и най-непротиворечиво разграничими са четири типа домашно обучение: традиционен, класически, еkleктичен и ънскуулинг (не-училищен) тип, особеностите на съществуващата практика у нас се търсят и се представят чрез описваните като присъщи на всеки един от тези четири типа домашно обучение признаци.

В рамките на анкетното проучване са проследени становищата на домашно обучаващите родители не само за начина, по който мислят собствената си практиката, но и по отношение на утвърждаваните като разграничителни за типовете обучение признаци: същност на образованието, подбор на образователното съдържание, дизайн на обучението, отчитане и оценяване постиженията на децата в процеса на обучение, цел на образованието. Отговорите на въпросите, отнасящи се до всеки един от тези същностни компоненти, се разглеждат като индикативни за типа практиката, която в разбиранията на участниците в изследването носи спецификата на обучението в домашна среда и към която са съпричастни чрез лично реализирани избори и дейности.

Анализът на обобщените резултати дава основание за формулиране на извода, че съществуват различия в начина, по който родителите описват собствената си практика и спецификата на вижданията им по отношение на приетите за разграничаващи типовете обучение признаци. Предвид преобладаващото представяне на собственото домашно обучение като еkleктично, при заявеното за начините на подбор на учебно съдържание, на отчитане постиженията и на подготовката на учебните дейности, определено се забелязва и споделяне на мнения, свързващи се с подкрепа или ориентация към класически тип обучение. Отбелязан е и фактът, че макар по отношение същността на образованието разбиранията да се обединяват около присъщите за класическия подход тези, спрямо целта на образованието се споделя традиционната перспектива.

Търсенето на прилики или различия в позициите на респондентите предвид социално-демографските им характеристики допуска няколко констатации.

Макар и да се наблюдават динамика и разнопосочност в оценките на участниците в проучването по отношение формиращите визията за начина на осъществяване на обучението въпроси, то тези различия не са значими.

Броят на обучаваните у дома деца, както и тяхната възраст, по никакъв начин не обуславят съществено разнородни ориентации на домашно обучаващите родители във връзка с търсените и ценени крайни образователни резултати, по отношение стратегиите за конструиране на обучението в съдържателен и процесуален план или спрямо начините за установяване на постигнатите резултати.

В очертаните направления липсват значими различия в позициите на мъже и на жени.

Сферата на завършена специалност и областта на професионална реализация също не се оказват значими детерминанти за разбиранията и становищата на участниците в изследването.

Наличието на съществени различия в споделяното от родителите за образованието като цяло предвид населеното място, където към момента на проучването живеят, може да се разглежда не толкова като проява на специфична за домашно обучаващите нагласа, колкото като израз на неизбежното влияние на характерните за отделна местна общност модели на мислене.

Данните от честотния анализ и по-детайлното изследване на отделните случаи (по описаната в дисертационния труд процедура) са в подкрепа на заключението, че според споделените разбирания и заявените предпочитания, участвалите в изследването домашно обучаващи родители са еднакво близо до класическия и до еkleктичния тип практика в континуума „силно структуриран – слабо структуриран подход” (фиг. 1):

Фиг. 1: Реализиран тип домашно обучение

Посочва се, че установената специфика отчасти съвпада с тенденции, разкрити при близки по насоченост проучвания – преимуществено ориентирани към практиката на еkleктичен тип домашно обучение. Забелязаните в рамките на настоящото изследване „предпочитания“ към тезите на класическия тип обучение, се разглеждат като своеобразно проявление на динамиката в ориентацията към по-силно структурирана или към по-слабо структурирана среда. Подчертано е, че последното се основава на формулирани в различен контекст заключения, че с увеличаване опита на родителите (както и на времето на обучение на децата у дома) постепенно традиционният подход се трансформира в еkleктичен. Както и че е възможен преход от еkleктичен към традиционен тип обучение. И този преход най-често се наблюдава при преминаване от началното огромяване към подготовка, съответстваща съдържателно на предвиденото за изучаване в среден или горен курс.

2.3.2. *Стил на преподаване при обучението в домашна среда*

При споделяне на тезата за наличието на четири доминиращи типа поведение на родителите в ролята им на преподаващи (формален/авторитетен, демонстриращ, подкрепящ и делегиращ), въз основа на получените в рамките на анкетно изследване

резултати, се анализират вижданията на домашно обучаващите родители по отношение на същностни за стила на преподаване характеристики: следвани при постигане на предварително поставените цели стратегии; направляване ученето на децата по време на учебна работа; начини за мотивиране на децата и за изразяване на очакванията към ученето им; начини за изграждане на умения у учащите се за адекватно и самостоятелно опознаване на действителността; варианти на взаимодействие с обучаваните в условия на преднамерено създадена учебна среда.

При отчитане съществуващите при честотен анализ на данни ограничения, се формулират няколко извода във връзка с наличието на повтарящи се тенденции в позициите на респондентите. А именно: при по-голяма част от тях се забелязва ориентация към проявления на подкрепящо поведение по отношение на същностни за стила характеристики като: следвани при постигане на поставените цели стратегии и направляване уменията на учащите се за адекватно и самостоятелно опознаване на действителността. Що се касае до вижданията за начините не само за ръководене ученето на децата по време на работа, но и за мотивиране на дейността им, то подкрепяните варианти на поведение са индикативни за делегиращ стил на преподаване. Кое се разглежда не само като израз на придаваната значимост на самостоятелността при ученето, но и като предпоставка за ангажираност на децата с осъществяваните учебни дейности.

Въз основа на резултатите от честотния анализ и по-детайлното изследване на конкретните случаи се приема, че според споделените разбирания и заявените предпочитания, участвалите в изследването домашно обучаващи родители са по-скоро близо до подкрепящ, отколкото до делегиращ стил в континуума „ориентиран към преподавателя – ориентиран към учащия се стил на преподаване” (фиг. 2):

Фиг. 2: Ориентация към стил на преподаване

Отбелязва се, че очертаващата се ориентация към варианти на поведение, индиктивни за подкрепящ стил на преподаване е факт, до който се достига при множество анализи, близки по насока до настоящия. Макар да се предполага, че често при процеса на обучение лицата в ролята на преподаватели са склонни да възпроизвеждат или да се придържат към познати от личния им опит стратегии, данните от изследването не го потвърждават. Предвид продължителността на практиката на домашно обучение у нас и предвид споделяното от родителите в рамките на интервютата, нито един от тях не е домашно обучаван. Т.е., при всички опитът и впечатленията са формирани в контекста на институционално базирано обучение. И ако през последните 2-3 десетилетия на 20-ти век образователните парадигми подкрепят ориентирани към обучаващия стилове на преподаване, то може да се твърди, че придържането към ориентирани към учащия се стилове е по-скоро проявление на индивидуално-личностни особености на домашно обучаващия родител, отколкото възпроизвеждане на познати поведенчески модели.

Анализът на резултатите от проведеното анкетно проучване позволява да се открият и някои типични взаимоотношения между степента на ангажираност на родителите в процеса на обучение на децата и споделяните разбирания за измеренията на ефективната учебна среда и подпомагащите осигуряването ѝ линии на преподавателско поведение.

Предвид изведените в рамките на теоретичния анализ неизменно появяващите се при реализиране на практиката ограничения, са потърсени и мненията на включилите се в анкетното проучване лица за степента, в която естествено възникващите трудности са имали неблагоприятно влияние върху желанието за работа или са били с негативен за мотивацията им ефект.

Качественият анализ на събраните чрез нестандартизирано интервю (с родители) и неструктурирано наблюдение (на групови дискусии по време на годишни срещи на домашно обучаващите у нас) данни дава възможност не само да се подкрепят споделени в предшествания анализ тези, но и да се покажат конкретни аспекти от практиката в специфичните им проявления.

В съответствие с това са направени следните предположения:

Няма типично домашно училище или домашно обучение. Моделът на унифицираните учебни планове и програми, който характеризира традиционното училищно обучение е неприемлив за домашно обучаващите родители, тъй като в повечето случаи те изготвят индивидуални планове или програми за всяко дете. Тези планове и програми може да се разглеждат като уникални, доколкото са персонализирани и са съобразени с нуждите на отделния учащ се.

Домашното обучение е жизнеспособна алтернатива за много учащи се и техните семейства, за които държавните или частните училища са неперспективен вариант. Независимо от основанията за вземане на решението за обучение на децата в домашна среда, обща характеристика на домашно обучаващите е придаваното значение на направения избор и убедеността, че образованието на децата е отговорност на родителите най-вече.

2.4. Актуална реализация и възможности за развитие на практиката на домашното обучение у нас (анализ на резултатите от проучване мнението на експерти чрез рейтинг-скала)

Като резултат от анализи на проучвания или интерпретации във връзка с преимуществата и ограниченията на обучението в домашна среда, последните са изведени в няколко направления: актуалност/реализируемост на домашното образование при съвременните условия на живот (или доколко такъв начин за образование на децата е релевантен на спецификата на общественно-икономическо развитие в наши дни); съдържателни и процесуални особености на обучението в домашна среда; специфика на развитието на домашно обучаващите деца в социо-емоционален план. В съответствие с последното са обособени и 4-те субскали в разработения авторски инструмент за проучване чрез рейтинг-скала.

Анализът на конкретните резултати, значимостта на приписаните оценки и установените зависимости между тях дават основание за формулиране на няколко допускания по измерението „Актуалност на обучението в домашна среда“:

- Практиката на домашното обучение е успешна алтернатива на институционално базираното, като тя предоставя също толкова добри възможности за изграждане у децата на широк кръг от умения съобразно нуждите на обществото.

- Гъвкавостта и възможностите за конкретизиране на учебните програми при домашното обучение са благоприятни като условие за изграждането на съответни на потребностите на обществото умения. (Т.е. удовлетворяването и развиването на индивидуалните потребности и дадености е с по-добра прогностична стойност по отношение постиганите като цяло от обучението ефекти, съпоставено със стремежа за вписване в предварително договорени стандарти).

- Разнородни и адекватни на обществените потребности умения у децата може да се изградят при обучение както в институционална, така и в домашна среда. Като е неоснователно консолидирането им и при домашно обучаваните деца да се разглежда единствено и само като функция на родителски опит или ерудираност.

Проследяването на средните стойности при оценките на експертите по всеки един от компонентите на субскалата „Съдържателни аспекти на обучението в домашна среда“ показва, че в диапазона на утвърждаването са възможността за оптимално организиране на времето и включването на допълнителни учебни или неучебни дейности, както и предотвратяване на натоварването или избягването на пропуски при работата по индивидуална учебна програма и при реализиране на дейностите съобразно темпа на спряване със заданията от страна на детето. С тенденция към положителна оценка е и перспективата за разширяване областите на усвоявани знания и изградени умения чрез възможността при обучението в домашна среда да се включват непредвидени в учебните планове или програми предмети и теми. Дискусионно се приемат по-големите шансове за конструиране на лично познание и за изграждане на умения за решаване на проблеми, както и по-категоричната ориентация към интересите и потребностите на учащите се при подбора на предвиденото за изучаване учебно съдържание. В другата част на континуума се разполагат вероятността за несистемност на знанията на учащите се (при игнориране на предметни области или проблемни полета) в ситуациите, при които водещи при подбора

на изучаваното учебно съдържание са интересите и потребностите на децата. С възражения се приема и създаването на условия за оптимално реализиране на профилирана подготовка (съобразно наклонностите и способностите на учащите се) в по-късните етапи от обучението.

Съпоставката на средните оценки по отделните компоненти на субскалата „Процесуални аспекти на обучението в домашна среда“ показва изместване и натрупване в положителния спектър. Категорично или преимуществено позитивно се разглеждат благоприятните условия за направляване и ръководене на ученето на децата чрез възможността за навременно даване на обратна връзка от страна на възрастния, както и прилагането на различни техники и прийоми за оценяване постиженията и напредъка на учащите се при отчитане индивидуално-личностните им особености. Приема се, че е по-скоро положителна и нагласата към възможността учащият се да е повече активен и самостоятелен в осъществяваните дейности, отколкото пасивно получаващ информация. Противоречиво и нееднозначно се възприемат предоставяните в условията на обучението у дома възможности за развитие на самостоятелност и независимост на мисленето на учащите се, както и постигането на по-добри и по-високи резултати в процеса на начално ограмотияване на децата. В най-малка степен се оценяват възможностите и съществуващите предпоставки при обучението в домашна среда за по-успешно усвояване основите на отделните науки.

Като резултат от анализа на оценките за предимства и ограничения при обучението в домашна среда от перспективата на социо-емоционалното развитие на децата, се правят няколко обобщения.

- При обучението в домашна среда децата в много по-малка степен са излагани на влиянието на ситуации с дълготраен или краткотраен за индивидуално-личностното им развитие негативен ефект.

- Макар и направлявано от родителите, осигуряването на преимуществено удовлетворителни за децата взаимодействия в по-широк контекст стимулира формирането на самостоятелност и критичност към проявите на околните.

- Възприемането на и придържането към толерирани в отделни общности модели на поведение, както и възпроизвеждането на специфични за домашно обучаващите семейства

жизнени стратегии, поставя неизменно бариери при социалните интеракции на децата и затруднява различните им посоки на реализация.

Изводи и заключения

Съвременното домашно образование се очертава като едно най-динамичните образователни движения в много страни по света. В голяма степен то носи характеристиките на разнородни идеи и практики, провокирани от неизменните противоречия на обучението в институционална среда и ориентирани към създаване на условия за удовлетворяване на потребностите и по-пълно разгръщане на познавателните възможности и способности на учащите се. Неоспорима негова черта обаче е не само родителската съпричастност към развитието, образованието и реализацията на децата, но и поемането на отговорност за и цялостна отдаденост на това.

При съвременните възможности за усвояване на знания, формиране на умения и изграждане на компетентности теорията и практиката на домашното обучение се превръщат в своеобразна пресечна точка за теориите и практиките на образованието във формален, неформален и аформален контекст. Пресечна точка между необходимостта и съществуващите варианти за валидиране на усвоени знания и изградени умения, създаването на условия за включване на значими и съответни на потребностите на личността дейности и непреднамереното оползотворяване даденостите на реални житейски ситуации.

Изборът на родители за образование на децата в домашна среда категорично насочва вниманието и към актуалните разбираня за измеренията на толерантността – не само усилия за приемане на различията, но и усилия за осигуряване на тяхното едновременно съществуване и взаимодействие.

Получените резултати и техният анализ дават основание да се направят няколко основни извода като отговор на формулираните изследователски въпроси.

- Изборът и вземането на решение за обучение на децата в домашна среда се обуславят от широк спектър взаимосвързани и взаимозависими условия или предпоставки. Условното им разграничаване и типологизиране позволяват анализ и улесняват описанията в теоретичен или емпиричен контекст. Домашно обучаващите родители у нас са ръководени в избора си от също толкова сложен комплекс от

взаимообвързани причини. Като най-значими обаче се очертават педагогическите по характер причини. Неодобрението на осигуряваните алтернативи за академични постижения и саморазвитие на децата чрез образованието в институционална среда определят стремежа и търсенето на варианти за постигане на това чрез обучение у дома.

- Във вижданията на домашно обучаващите родители у нас за същността на образованието, образоваността и пътищата за постигане на това намират израз различни различни философски парадигми и визии, концепции за обучението в домашна среда или модели за конструиране на дейността. В най-голяма степен се подкрепят вариантите за създаване на слабо структурирана учебна среда, с която са измерими ориентирани към учащия се стратегии и линии на подкрепящо преподавателско поведение. Въпреки установените различия при подходите на проектиране, организиране и реализиране на обучението в домашна среда, няма основание социално-демографските характеристики на семействата да се разглеждат като предпоставка за тях.

- Като алтернатива на образованието в институционална среда обучението и възпитанието у дома разкриват перспективи в процесуално-съдържателен и в свързан със социо-емоционалното развитие на децата план. Те намират израз в задаваните параметри на академичното съдържание, стимулираната активност и независимост на учащите се в рамките на учебния процес, провокираната им самостоятелност и саморефлексия при взаимодействия от по-широк социален контекст.

- Домашното образование се разглежда като притежаващо равностоеен на останалите варианти на обучение потенциал. При обучението в домашна среда би била преодолима присъща на другите организационни форми противоречивост, без последното да означава, че то самото е лишено от специфична такава. Наличието на независими и конкуриращи се форми на образование може да подпомогне развитието на целия образователен процес, да мотивира обучаващите да работят по-добре, да развиват идеите и компетентностите си.

Основни приноси в дисертационния труд

На теоретично ниво:

- Направен е анализ на теории, парадигми и постановки, представящи състоянието на съвременното домашно образование, като в резултат на това са очертани същността и спецификите му.
- Уточнени са основни аспекти и са описани възможности за конструиране и моделиране на обучението в домашна среда.
- На базата на анализ на същността и спецификите на съвременното домашно образование е създадена (и в последствие апробирана) концептуална рамка за проучване на практиката у нас.

На приложно ниво:

- Представено е актуалното състояние на домашното образование в България като са очертани възможностите, ограниченията и предизвикателствата при осъществяването му у нас.
- За български контекст са описани обстоятелствата и са изведени специфичните изразения на основанията, водещи до избора за обучение на децата в домашна среда.
- Изведени са типичните варианти за конструиране на обучението в домашна среда и подкрепяните от родителите стилове на преподаване при реализацията на практиката у нас.

Публикации по темата на дисертационния труд

1. Гъркова, Б., Домашното обучение: поглед към основанията за избор. Сп.: Педагогика, Брой 6, 2012.

2. Гъркова, Б., Подбор на учебното съдържание и организиране на дейностите в практиката на домашното обучение”. Сборник: Детето във фокуса на педагогическото взаимодействие и социалната работа. С. 2103.

3. Гъркова, Б., Практиката на домашното обучение: алтернатива на училището или опит за преодоляване на проблемите на учебно-възпитателния процес. Годишник на СУ, Факултет по педагогика, Книга Педагогика, Том 106, 2013.

4. Гъркова, Б., Изборът на домашно образование – от причините до необходимостта. Сборник: Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука. Университетско издателство, С., 2015.